

ROLI I SHËNDETËSISË PUBLIKE NË MENAXHIMIN E SËMUNDJEVE MALINJE NË KOSOVË DHE RAJON

Hajrullah Fejza¹, Mirlinda Havolli², Lirim Mustafa³, Fitim Alidema³

¹ Specialist i Epidemiologjisë, ² Infermier, ³ Farmacist

ABSTRAKTI

Hyrje dhe qëllimi:

Shëndeti publik luan rol kritik në menaxhimin e sëmundjeve malinje. Roli i shëndetit publik në menaxhimin e sëmundjeve malinje në Kosovë dhe rajon përfshin së pari masat e shëndetit publik që mund të ndihmojnë në parandalimin e shumë llojeve të kancerit.

Qëllimi: Qëllimi i këtij hulumtimi ishte potencimi i rolit të shëndetësisë publike në menaxhimin e sëmundjeve malinje.

Metodologjia: Metodologjia cilësore e hulumtimit, duke kombinuar metodën analitike dhe interpretuese të politikave kryesore të ndjekura të shëndetit publik, në një qasje dhe metodë krahasuese mes Kosovës dhe vendeve të tjera të rajonit. Burim i materialeve ishin të dhënat e publikuara në revista të ndryshme mjekësore si dhe databaza e të dhënave për këtë grup të sëmundjeve të disponueshme në IKSHPK dhe ASK.

Rezultatet: Rezultatet kryesore nga ky studim ndihmojnë në identifikimin e sfidave kryesore me të cilat përballen sistemet e shëndetit publik në Kosovë dhe rajon në menaxhimin e sëmundjeve malinje. Kryesisht kanë të bëjnë me mungesë të burimeve, infrastruktura joadekuate dhe qasja e kufizuar në kujdes. Po ashtu, studimi do të kontribuojë në vlerësimin e politikave dhe programeve aktuale që synojnë menaxhimin e sëmundjeve malinje, vlerësimin e efektivitetit të tyre dhe identifikimin e fushave për përmirësim.

Konkluzione: Ky studim mund të zhvillojë rekomandime për politikëbërësit dhe ofruesit e kujdesit shëndetësor për të përmirësuar strategjitë e shëndetit publik për menaxhimin e sëmundjeve malinje, duke përfshirë përmirësimin e qasjes në kujdes, forcimin e infrastrukturës së kujdesit shëndetësor dhe rritjen e ndërgjegjësimit publik për parandalimin dhe zbulimin e

hershëm.

Fjalët kyçe: shëndeti publik, menaxhimi, sëmundjet malinje

Hyrje

Sëmundjet malinje janë një sfidë e madhe e shëndetit publik në mbarë botën dhe Kosova nuk bën përjashtim. Kanceri është shkaku i dytë kryesor i vdekjeve në Kosovë, dhe incidenca e kancerit në rajon është e lartë në krahasim me mesataren evropiane (WHO, 2019).

Autoritetet e shëndetit publik kanë për detyrë të monitorojnë shkallët dhe tendencat e kancerit, si dhe të gjerin rezultatet e kancerit në popullatë, për të ndihmuar në identifikimin e modeleve dhe faktorëve të mundshëm të rrezikut. Ky informacion mund të përdoret më pas për të informuar strategjitë e parandalimit dhe trajtimit. Fushatat e shëndetit publik përveçse mund të ndihmojnë në rritjen e ndërgjegjësimit për parandalimin dhe zbulimin e hershëm të kancerit, ato mund të ofrojnë informacion mbi opsionet e disponueshme të trajtimit dhe shërbimet mbështetëse (Berisha et al., 2018).

Programet e vaksinimit kundër papillomavirusit njerëzor (HPV) kanë qenë të suksesshme në reduktimin e incidencës së kancerit të qafës së mitrës. Qendra për Kontrollin dhe Parandalimin e Sëmundjeve (CDC) rekomandon vaksinimin rutinë kundër HPV për të gjithë fëmijët e moshës 11-12 vjeç (CDC, 2021).

Shoqata Amerikane e Kancerit (ACS) rekomandon që gratë e moshës 45-54 vjeç të marrin mamografi vjetore, ndërsa gratë e moshës 55 vjeç e lart, mund të kalojnë në mamografi dy vjeçare (ACS, 2021). Task Forca e Shërbimeve Parandaluese të SHBA rekomandon shqyrtimin e kancerit kolorektal duke filluar nga moshë 45 vjeç për njerëzit në rrezik mesatar (USPSTF, 2021).

Ndikimi i shëndetit publik në menaxhimin

e sëmundjeve malinje në vendet e Ballkanit Perëndimor ka qenë i rëndësishëm vitet e fundit. Këto vende janë përballur me shumë sfida në menaxhimin e kancerit, duke përfshirë burimet e kufizuara, infrastrukturën e vjetëruar dhe mungesën e profesionistëve të kualifikuar mjekësorë. Megjithatë, me mbështetjen e organizatave ndërkombëtare dhe rritjen e investimeve në shëndetin publik, këto vende kanë bërë përparim të dukshëm në kontrollin e kancerit. Një nga strategjitë kryesore në menaxhimin e sëmundjeve malinje në Ballkanin Perëndimor ka qenë zbatimi i programeve të depistimit të kancerit. Për shembull, në Bosnje dhe Hercegovinë, një program kombëtar i shqyrtimit të kancerit të qafës së mitrës u prezantua në vitin 2016, i cili ka çuar në një rritje të zbulimit dhe trajtimit të hershëm të kancerit të qafës së mitrës.

Përveç programeve të shqyrtimit, nismat e shëndetit publik janë fokusuar në përmirësimin e shërbimeve të trajtimit të kancerit dhe rritjen e disponueshmërisë së medikamenteve kundër kancerit. Për shembull, në Maqedoninë e Veriut, në vitin 2019 u krijua një klinikë e re onkologjike, e cila ka përmirësuar cilësinë e kujdesit ndaj kancerit në vend. Shqipëria ka bërë përparim edhe në trajtimin e kancerit, me futjen e medikamenteve të reja kundër kancerit dhe ngritjen e një qendre të re të kancerit në vitin 2020, (WHO, 2021).

Një nga sfidat kryesore në Kosovë është shpërndarja e papabarabartë e shërbimeve shëndetësore, ku zonat rurale dhe të largëta shpesh kanë qasje të kufizuar në kujdes. Kjo është pjesërisht për shkak të mungesës së ofruesve të kujdesit shëndetësor në këto zona, si dhe infrastrukturës dhe pajisjeve të pamjaftueshme. Përveç kësaj, ka probleme me cilësinë e kujdesit, duke përfshirë mungesën e barnave dhe furnizimeve mjekësore, dhe mungesën e investimeve në zhvillimin e fuqisë punëtore shëndetësore (WHO, 2019).

Babic-Banaszak dhe Zowada (2017) në studimin e tyre kanë krahasuar sistemet e kujdesit shëndetësor të Kroacisë dhe Serbisë, duke theksuar sfidat në financimin dhe ofrimin e shërbimeve shëndetësore në këto vende. Ata vërejnë se pavarësisht progresit në zgjerimin e mbulimit shëndetësor, ka ende sfida në sigurimin e cilësisë dhe aksesit të barabartë në kujdes.

Rajoni i Ballkanit ka bërë përparim të konsiderueshëm në përmirësimin e sistemit të tij të kujdesit shëndetësor në

Tabela 1. Incidenca dhe prevalenca e sëmundjeve malinje në Kosovë në bazë të raportit vitjetor 2017. Burimi: IKSHPK

Prevalenca ne 100000b	Incidenca ne 100000b
265.7	163.0

vitet e fundit, por ka ende një rrugë të gjatë për të bërë për të përmbushur nevojat e popullsisë së tij (Bieber et al., 2020).

Objektivat e studimit

Objektivi i përgjithshëm i këtij studimi është të eksplorojë rolin e shëndetit publik në menaxhimin e sëmundjeve malinje në Kosovë dhe rajon, me fokus në identifikimin e politikave dhe strategjive aktuale, vlerësimin e efektivitetit të tyre dhe analizimin e barrierave që pengojnë zbatimin efektiv të tyre. Objektivat specifike janë si më poshtë:

- Të identifikojë dhe përshkruajë politikat dhe strategjitë aktuale të shëndetit publik për menaxhimin e sëmundjeve malinje në Kosovë dhe rajon
- Të vlerësojë efektivitetin e politikave dhe strategjive të identifikuar të shëndetit publik në parandalimin, zbulimin dhe menaxhimin e sëmundjeve malinje në popullatë
- Të identifikohen dhe analizohen barrierat që pengojnë zbatimin efektiv të politikave dhe strategjive të shëndetit publik për menaxhimin e sëmundjeve malinje në Kosovë dhe rajon.

Metodologjia e hulumtimit

Metodologjia cilësore e hulumtimit, duke kombinuar metodën analitike dhe interpretuese të politikave kryesore të ndjekura të shëndetit publik, në një qasje dhe metodë krahasuese mes Kosovës dhe vendeve të tjera të rajonit. Burim i materialeve ishin të dhënat e publikuara në revista të ndryshme mjekësore si dhe databaza e të dhënave për këtë grup të sëmundjeve të disponueshme në Institutin Kombëtar të Shëndetësisë Publik (IKSHPK) dhe Agjencinë e Statistikave të Kosovës (ASK).

Studimi ka përdorë metoda analitike dhe interpretuese për të analizuar dhe interpretuar të dhënat e mbledhura, me qëllim të arritjes së një kuptimi më të thellë të ngjashmërive dhe dallimeve në politikat e shëndetit publik ndërmjet Kosovës dhe vendeve të tjera.

Qasja krahasuese do të përfshijë shikimin e politikave dhe praktikave të shëndetit publik në Kosovë dhe krahasimin e tyre me vendet e tjera të rajonit, si Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Kroacia, Mali i Zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbia.

Rishikimi sistematik i literaturës, analiza dytësore e të dhënave dhe analiza krahasuese e tyre kanë shërbyer si instrumente për mbledhjen e të dhënave.

Studimi mund të jetë kufizuar nga disponueshmëria e burimeve, të dhëna dhe informacione të kufizuara mbi statusin aktual të politikave dhe strategjive të shëndetit publik në lidhje me sëmundjet malinje në Kosovë dhe në vendet e tjera të rajonit. Gjithashtu si kufizim ka qenë edhe pengesa gjuhësore, pasi disa literaturë përkatëse ishin të disponueshme vetëm në gjuhë të tjera përveç anglishtes.

Rezultatet e hulumtimit

Incidenca dhe prevalenca e sëmundjeve malinje i referohet shpesh tësë dhe numrit të rasteve të kancerit në një popullatë. Incidenca i referohet numrit të rasteve të reja të një sëmundjeje të caktuar që ndodhin në një popullatë gjatë një periudhe të caktuar, e shprehur si një normë për një numër të caktuar njerëzish (zakonisht për 100,000 popullsi). Prevalenca, nga ana tjetër, i referohet numrit total të rasteve të një sëmundjeje të caktuar që ekzistojnë në një popullatë në një moment të caktuar kohor, i shprehur gjithashtu si një normë për një numër të caktuar njerëzish (zakonisht për 100,000 banorë).

Në Kosovë në vitin 2017, janë raportuar gjithsej 2902 raste me tumore malinje. Numri më i madh i tyre i përket neoplazmave malinje të gjirit (481), tumorët e traktit të tretjes (470), tumorët e lëkurës (433), organeve të frymëmarrjes (35), organeve gjenitale të femrave (262), traktit urinar (206) etj.

Mjekët onkologë në Shqipëri kanë vënë re një rritje të rasteve me tumore, veçanërisht tek të rinjtë, ku kanceri i gjirit dhe i mitrës është më i përhapur tek femrat dhe kanceri i prostatës tek meshkujt. Numri i rasteve me kancer thuhet se është dhjetëfishuar vitet e fundit, megjithëse statistikatat mund të mos jenë plotësisht të sakta për shkak të pacientëve që kërkojnë trajtim jashtë vendit dhe rasteve nga Kosova që trajtohen në Shqipëri, (tabela 3).

Sipas të dhënave të Organizatës Botërore të Shëndetësisë (OBSh) për vitin 2017, shkalla e vdekshmërisë së standardizuar sipas moshës (ASMR) për tumoret në disa vende të Ballkanit ishte:

Shqipëri: 105.99 për 100 000 banorë; Bosnjë dhe Hercegovinë: 151.39 për 100,000 banorë;

Kroacia: 153.43 për 100,000 banorë; Greqia: 128.07 për 100 000 banorë; Maqedonia e Veriut: 131.25 për 100,000 banorë; Mali i Zi: 141.43 për 100,000 banorë; Serbi: 171.82 për 100,000 banorë dhe Slloveni: 137.37 për 100,000 banorë.

Është e rëndësishme të theksohet se këto norma mund

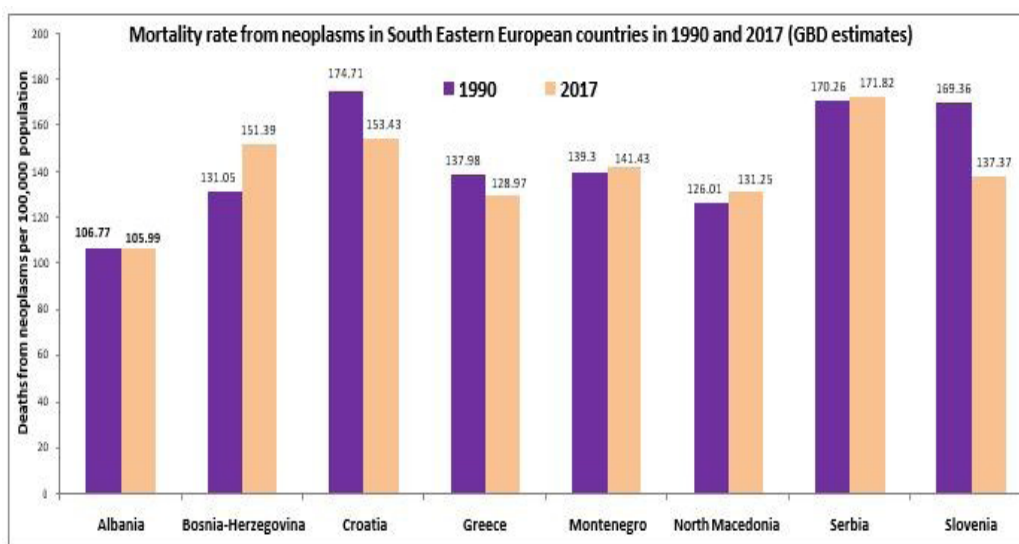
Tabela 2. Rastet e raportuara për vitin 2017 sipas grupeve të diagnozave dhe gjinisë.

Grupet e diagnozave malinje	Gjinia				Gjithsej	
	Femer		Mashkull			
	N	%	N	%	N	%
Tumoret malinje të buzës, zgavrës së gojës dhe faringut (C00-C14)	44	3.1	73	5.0	117	4.0
Tumoret malinje të organeve të tretjes (C15-C26)	174	12.1	296	20.2	470	16.2
Tumoret malinje të organeve të frymëmarrjes dhe organeve intratorakale (C30-C39)	65	4.5	288	19.7	353	12.2
Tumoret malinje të kockave dhe nyjeve (C40-C41)	5	0.3	7	0.5	12	0.4
Melanoma dhe neoplazmat malinje të tjera të lëkurës (C43-C44)	152	10.6	281	19.2	433	14.9
Tumoret malinje të indeve të buta mesotheliale (C45-C49)	15	1.0	15	1.0	30	1.0
Neoplazma malinje e gjirit (C50-C50)	480	33.3	1	0.1	481	16.6
Tumoret malinje të organeve gjenitale femërore (C51-C58)	262	18.2	—	—	262	9.0
Tumoret malinje të organeve gjenitale mashkullore (C60-C63)	—	—	162	11.1	162	5.6
Tumoret malinje të traktit urinar (C64-C68)	54	3.8	152	10.4	206	7.1
Tumoret malinje të, syri trurit dhe pjesë të tjera të sistemit nervor qendror (C69-C72)	46	3.2	44	3.0	90	3.1
Tumoret malinje të tiroides dhe gjëndra të tjera endokrine (C73-C75)	30	2.1	9	0.6	39	1.3
Tumoret malinje të pjesëve të paspecifikuara (C76-C80)	15	1.0	23	1.6	38	1.3
Tumoret malinje primar të indeve limfoide, haematopoietike dhe të indeve të lidhura (C81-C96)	73	5.1	89	6.1	162	5.6
Tumoret malinje me lokalizime të ndryshme primare(C97-C97)	—	—	—	—	—	—
Neoplazma in situ (D00-D09)	2	0.1	1	0.1	3	0.1
Tumoret beninje (D10-D36)	4	0.3	7	0.5	11	0.4
Neoplazma me tipare të pacakuara dhe të panjohura(D37-D48)	2	0.1	2	0.1	4	0.1
Pa kodifikuar	17	1.2	12	0.8	29	1.0
TOTALI	1440	100.0	1462	100.0	2902	100.0

të ndryshojnë në varësi të disa faktorëve si demografia, zakonet e jetesës, aksesit në shërbimet e kujdesit shëndetësor dhe faktorët mjedisorë. Prandaj, është e nevojshme që këto të dhëna të analizohen dhe interpretohen në një kontekst më të gjerë për të kuptuar tendencat e shkallës së vdekshmërisë për tumoret në vendet e Ballkanit sipas gjinisë (Figura 1).

Tabela 3. Vdekshmëria nga tumoret në vite në Shqipëri. Burimi: Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Republika e Shqipërisë: Vdekshmëria nga tumoret në Shqipëri 2012–2018

(Numri bruto i vdekjeve për 100,000 banorë)							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Meshkuj	161.8	156.2	164.4	158.8	153.7	155.6	165.0
Femra	95.5	90.9	97.0	96.0	93.9	97.7	92.9
Total	128.9	123.8	131.1	127.8	124.2	126.9	129.0

Grafiku 1. Krahësimi i vdekshmërisë nga tumoret dhe prireje të saj me vende të rajonit

Referencat:

1. World Health Organization. Cancer Country Profiles 2019 [Internet]. Geneva: WHO; 2019 [cituar 2025 Prill 15]. Disponueshme nga: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-NMH-NVI-19.20>
2. Berisha M, Ramadani N, Hoxha R. Cancer Prevention and Control in Kosovo: Public Health Perspective. Kosovo Journal of Public Health. 2018;1(1):23-29.
3. Centers for Disease Control and Prevention. HPV Vaccine Recommendations [Internet]. Atlanta: CDC; 2021 [cituar 2025 Prill 15]. Disponueshme nga: <https://www.cdc.gov/vaccines/vpd/hpv/hcp/recommendations.html>
4. American Cancer Society. American Cancer Society Guidelines for the Early Detection of Cancer [Internet]. Atlanta: ACS; 2021 [cituar 2025 Prill 15]. Disponueshme nga: <https://www.cancer.org/healthy/find-cancer-early/cancer-screening-guidelines.html>
5. US Preventive Services Task Force. Colorectal Cancer: Screening [Internet]. Rockville: USPSTF; 2021 [cituar 2025 Prill 15]. Disponueshme nga: <https://www.uspreventiveservicestaskforce.org/uspstf/recommendation/colorectal-cancer-screening>
6. World Health Organization. Cancer Control in the Western Balkans: Regional Developments [Internet]. Geneva: WHO; 2021 [cituar 2025 Prill 15]. Disponueshme nga: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/cancer/news>
7. Babic-Banaszak A, Zowada K. Comparative Analysis of Healthcare Systems in Croatia and Serbia: A Public Health Perspective. South-east European Journal of Public Health. 2017;5(2):45-53.
8. Bieber F, Knezic M, Taleski D. The Western Balkans Health Report: Challenges and Perspectives. Balkans in Europe Policy Advisory Group (BiEPAG); 2020.
9. Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës. Raporti vjetor i statistikave shëndetësore për vitin 2017. Prishtinë: IKSHPK; 2018.
10. Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Republika e Shqipërisë. Vdekshmëria nga Tumoret në Shqipëri 2012–2018. Tiranë: MSHMS; 2019.